

KASB-HUNAR TA'LIMI

Профессиональное образование
Professional education

Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma'rifiy jurnal
2023-yil, 1-son

Muassislar:

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi,
Pedagogik innovatsiyalar, professional ta'lim
boshqaruv hamda pedagog kadrlarni qayta
tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti

Bosh muharrir: Z.Y.XUDAYBERDIYEV

Ijrochi direktor: H.SIROJIDDINOV

Tahrir hay'ati:

M.XOLMUXAMEDOV, R.X.JO'RAYEV,

A.Q.JALALOV, A.R.XODJABAYEV

J.SH.SHOSALIMOV, A.NABIYEV,

A.A.HASANOV, H.SIROJIDDINOV,

K.M.GULYAMOV

Jurnal 2000-yildan nashr etila boshlangan.
O'zbekiston matbuot va axborot agentligida
2007-yil 3-yanvarda qaytadan ro'yxatga olinib,
0109-raqamli guvohnoma berilgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar
Mahkamasi huzuridagi Oliy Attestatsiya komissiyasi
tomonidan 2017 yil 29 avgustdagi 241/8 qarori
bilan Pedagogika fanlari bo'yicha dissertatsiyalar
yuzasidan asosiy ilmiy natijalarni chop etishga
tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Manzil: 100095, Toshkent sh., Olmazor tumani

Universitet ko'chasi, 2-uy

Tel.: 90-979-75-89; 94-677-90-32;

E-mail: kasbhunartalimi@mail.ru,
ksbjurnal@inbox.uz.

Nashr uchun mas'ul

H.Sirojiddinov

Sahifalovchi:

I.Sirojiddinov

Tahririyat fikri muallif nuqtai nazariga to'g'ri
kelmasligi mumkin.

Tahririyatga yuborilgan maqolalar tahrir etilmaydi
va egasiga qaytarilmaydi.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda "Kasb-hunar ta'limi"
jurnalidan olingani izohlanishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 31.01.2023-yil.

Bichimi 60x84 1/8

Bosma tabog'i 10. Adadi 60 nusxa.

Buyurtma "PROFIEDUPRESS" MChJ

bosmaxonasida chop etildi.

Korxonaning manzili: Toshkent shahri, Sirg'ali tumani,
Yangi Sirg'ali ko'chasi, 18-uy

МУНДАРИЖА

Шойкулов Б. Профессионал таълим – натижалар ва Режалар	3
Eshmirzayev G'.Y. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda axborot-texnologik kompetentligini	8
Ro'ziboyeva I. Muhandislik grafikasi fanlariga oid zamonaviy adabiyotlar yaratish metodikasi	11
Rahmanova M.Y. Oliy taъlim muassasalarida b'ulajak u'kituvchilari- ning u'quv va kognitiv kompetentsiyasini takomillashtiriш pedagogik muammo sifatida.....	16
Raximqulova M.B. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirishda xalqaro tadqiqotlar va triz texnologiyasining ahamiyati	23
Nurmanova D.J. Xorij tajribalari asosida sinf jamoasini boshqarish usullar	28

Kodirova N.M. 6-7 B'ulajak tarix fani u'kituvchilarining kasbiy
tay'ergarligini takomillashtiriшning modeli.....

Rahimov X.Y. Tasviriy san'at orqali b'ulajak u'kituvchilarni san'at- atshunoslik asosida kasbiy Kompetentsiyasini rivojlantiriш.....	38
Muxitdinova M.L. Badiiy bezash ishlarida amaliy san'atning o'rni	43
Xamidova M.Y. Maktabgacha e'shdagi e'шитишда nuqsони b'ulgan bo- lalar taъlimida oila bilan hamkorlik tadbiqlarining tashkil e'ti- liши	46
Shukurova H.S. O'quvchilarning nutqini o'stirishda ta'limiy o'yinlarning ahamiyati.....	53
Suyumov J.Yu. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirishda kompyuterimitatsion modellarning ahamiyati.....	57
Mo'minova Z.I. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tinglash qobiliyatini shakllantirishning o'ziga xos mezonlari	62

Obidov J.G'. Texnologik determinizm konsepsiyasi va innovatsion
texnologiyalar asosida texnika fanlarini o'qitish metodikasi.....

Boymirov Sh.T., Pardayeva K.Z., Tursunov Sh.T. O'quvchilarda fizika tasavvurlarni shakllantirishning nazariy asoslari	73
Eshqobilov E.M. Jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishi talabalarining mustaqil ta'limini to'g'ri tashkil etish hozir va kelajakning zarurati.	78
Hoshimov I.X. Oliy ta'lim muassasalarida o'z-o'zini qadriyatini aniqlash va ilmiy-uslubiy jihatdan kasbga yo'naltirishni qo'llab-quvvatlash bo'yicha metodologik tadqiqotlar	83
Xujamberdiyeva Sh.K. Maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy asarlar bilan tanishtirishga doir faoliyatni tashkil etishda tarbiyachi mahorati ..	90
Nurmanov A.T., Karimova Z.O. Лингвокультуроология как междис- циплинарное научное направление в современном гуманитарном знании	96
Qurbonova Z.A. Taъlim oluvchilarni oilaviy Muносabatlariga tay- erlashning pedagogik shart – sharoitlari.....	99
Fayzieva M. Экспериментал tadqiqotlarda psixologik himoya me- hanizmitiziminitaxlili.....	102
Gulyamov K.M., Iqromov M.X. Oliy taъlim muassasalarida kasbiy tay'erlash jarahida b'ulajak pedagog-rassomlarni badi- iy-ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiriш.....	108
Hasanova S.F. "O'quv lug'ati" va "o'quv lug'atchiligi" tushunchalari, ularning umumiy tasniflari	115
Muxudov P.M. Профессионал таъlimda u'kituvchining metodik kom- petentligi masalasi	120
Tadjiyeva G.I. Bo'lajak maktabgacha ta'lim tarbiyachisining bolalar fiziologiyasiga doir bilimlarini rivojlantirishning pedagogik asoslari... ..	124
Qarshiyeva Z.Sh. Bo'lajak o'qituvchining refleksiv pozitsiyasini rivojlantirish modeli	128
Sharipov Z.M. O'zga tilli guruhlarda o'zbek tili o'qitish metodikasi..	132
Baratova Y.A. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda umumiy muhim kompetensiyalarni rivojlantirishda oila, mahalla va maktabgacha ta'lim tashkiloti hamkorligi	136
Hudaynazarov Sh.A. Klasterli yondashuv asosida oliy harbiy ta'lim muassasasi kursantlarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtiriш	140
Mamanbiyeva Sh.Sh. Xorijliklarning chet tilini o'rganishida online platformaning ahamiyati	145

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUVCHILARNING KREATIV FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA XALQARO TADQIQOTLAR VA TRIZ TEXNOLOGIYASINING AHAMIYATI

RAXIMQULOVA MAXBUBA BAXRONOVNA

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalara o'rgatish milliy markazi
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedراسи dotsenti

Annotatsiya. Ta'limning bugungi vazifasi o'quvchilarni kun sayin ortib borayotgan axborot - ta'lim muhiti sharoitida mustaqil faoliyat ko'rsata olish, turli sohalarda zamonaviy axborot texnologiyalarini samarali qo'llash va axborot oqimidan oqilona foydalanishga o'rgatishdan iborat. Shuningdek, boshlang'ich ta'lim jarayonida bolaning mantiqiy tafakkur qila olish salohiyati, aqliy rivojlanishi, dunyoqarashi, o'z-o'zini anglash salohiyatini shakllantirish maqsadida ta'limda zamonaviy yondashuvlar joriy qilinmoqda.

Kalit so'zlar. Ta'lim, kreativlik, texnologiya, TIMSS, PIRLS, TRIZ, elektron

Аннотация. Сегодняшняя задача образования состоит в том, чтобы научить учащихся начальных классов уметь самостоятельно работать в условиях растущей день ото дня информационно-образовательной среды, эффективно использовать современные информационные технологии в различных сферах, разумно использовать потоки информации. А также в процессе начального обучения внедряются современные подходы в образование, направленные на формирование у ребенка потенциала логического мышления, умственного развития, мировоззрения, самосознания.

Ключевые слова. Образование, творчество, технология, TIMSS, PIRLS, TRIZ, электрон.

Annotation. Today's task of education is to teach students to be able to work independently in the conditions of the information-educational environment that is increasing day to day, to effectively use modern information technologies in various fields, and to use the flow of information wisely. Also, in the process of primary education, modern approaches are being introduced in education in order to develop the child's ability to think logically, intellectual development, worldview, and self-awareness.

Key words. Education, creativity, global, technology, TIMSS, PIRLS, TRIZ, electronic

Kirish. Bugun dunyoda yuz berayotgan jadal suratdagi ilmiy texnologik o'zgarishlarni harakatga keltiruvchi kuch - kreativlikdir. Atrofga boqsangiz, har tomonda inson ijodkorligining beqiyos va hayratlanarli namunalariga duch kelasiz: elektron xizmatlar, virtual reallik, to'rtburchak tarvuzlar, tuproqsiz hosil olish... Bularning barchasi inson tasavvuri, tafakkuri mahsuli. Bugun biz uchun odatiy tuyulgan kitob, musiqa, bino, samolyot, hatto lampalar ham qachonlardir orzu va tasavvurda bo'lgan, keyinchalik aql- idrok samarasi o'laroq yaratilgan.

Kreativ fikrlashda ta'limning asosiy vazifasi o'quvchida jamiyatda muvaffaqiyatli hayot kechirishi uchun bugun va kelajakda kerak bo'ladigan ko'nikmalarni shakllantirishdir. Kreativ fikrlash bugungi yoshlar ega bo'lishi kerak bo'lgan muhim ko'nikma bo'lib, bu ko'nikma ularga doimiy tarzda va shiddat bilan o'zgarayotgan, oddiy savodxonlikdan tashqari yangilanayotgan davrga xos ko'nikmalarga ega kadrlarni talab etayotgan makonga moslashishga ko'maklashadi. Umuman olganda, bugungi o'quvchi kelajakda hozir hatto mavjud bo'lmagan sohalarda

ishlashi, yangi muammolarni yangi ko'nikmasini shakllantirish ularga tobora murakkablashayotgan mahalliy va global muammolarni noodatiy yondashuv orqali hal etish imkonini beradi. Maktabda kreativ fikrlashni rivojlantirishning ahamiyati faqatgina mehnat bozori bilan cheklanmaydi. Maktab yoshlar uchun o'z qobiliyat va ko'nikmalarini, shu jumladan ijodiy iste'dodlarini kashf etishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, kreativ fikrlash o'quvchilarning ta'lim olishini hodisalar, tajribalar va xatti-harakatlarni yangicha va shaxsan mazmunli usulda talqin etish orqali qo'llab quvvatlaydi. O'quvchining qiziquvchanligi ta'lim jarayonida qo'l keladi, ijodiy fikrlash shu tariqa o'zaro kelishuvchanlik vositasiga aylanadi, hattoki avvaldan belgilangan ta'lim maqsadlari kontekstida ham bu samara beradi. Maktabda o'quvchining motivatsiyasi va qiziqishini oshirish uchun, barcha o'quvchilarning ijodiy salohiyati va shijoatini hisobga oluvchi ta'limning yangi shakllari yo'lga qo'yilishi zarur. Bu ayniqsa ta'lim jarayoniga unchalik qiziqish bildirmayotgan o'quvchilarga yordam berishi mumkin va ular o'z fikrini ayta olishiga, salohiyatini ochishiga xizmat qiladi.

Kreativ fikrlashning yana bir muhim omillaridan biri - hamkorlik. Hamkorlikdagi kreativ fikrlash borasidagi tadqiqotlarga ko'ra, guruh a'zolari maqsadli, opportunistik vaziyatdan kelib chiquvchi va tartibsiz murakkab jarayonlarda ishtirok etgan holda, maqsad qo'yadi va uning ro'yobga chiqishini kuzatadi, bunda guruhning turli a'zolari o'zining kuchli tarafiga asoslanib, guruhda yetakchilikni oladi.

Asosiy qism. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirishda xalqaro tadqiqotlarning ahamiyati katta hisoblanadi. Xalqaro tadqiqotlarning maqsadi, vazifalari va

ularning baholash vositalari dunyoning 40 dan ortiq mamlakatlarning ta'lim tizimini rivojlanganligini ko'rsatmoqda.

Shu bois, xalq ta'limi vazirligining USAID tashkiloti bilan hamkorlikda xalqaro tadqiqotlarni o'tkazishdan maqsadi boshlang'ich sinflarda ta'lim sifatining ayni paytdagi real holatini aniqlash va olingan natijalarga asoslangan holda kelgusida zaruriy islohotlarni amalga oshirishdan iboratdir.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori asosida PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS, EGMA va EGRA xalqaro tadqiqotlarini O'zbekistonda joriy etilishi belgilab qo'yilgan bo'lib, PIRLS - 2021-yil, PISA - 2022-yil tashkil etildi. Mazkur xalqaro baholash dasturlari va ular doirasidagi tadqiqotlar Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) Ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA) tomonidan muayyan davriylik asosida dunyo mamlakatlari bilan hamkorlikda tashkil etildi.

O'zbekiston o'quvchilari TIMSS-2023 xalqaro dasturida qatnashishga kirishildi. Bu borada IEA tashkilotining "Xalqaro matematik va ilmiy tadqiqotlar (TIMSS) 2023 tendensiyalarida qatnashish uchun rasmiy taklifi"ga muvofiq O'zbekistonning TIMSS dasturida ilk marotaba qatnashishi masalasida Ta'lim inspeksiyasi huzuridagi Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi o'rtasida olib borilgan muloqotlar asosida IEA rahbariyatining dastlabki roziligiga erishildi.

TIMSS (Trends in International mathematics and science study) 4- va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy-ilmiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish

darajasini baholash dasturi bo'lib, bu tadqiqot to'rt yilda bir marta o'tkaziladi hamda 4-va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy-ilmiy fanlar bo'yicha egallagan bilim darajasi va sifatini solishtirish hamda milliy ta'lim tizimidagi farqlarni aniqlash bilan bir qatorda, qo'shimcha ravishda maktablarda matematika va tabiiy-ilmiy fanlar bo'yicha berilayotgan ta'lim mazmuni, o'quv jarayoni, ta'lim muassasasining imkoniyatlari, o'qituvchilar salohiyati, o'quvchilarning oilalari bilan bog'liq omillari o'rganiladi.

O'zbekiston TIMSS va boshqa xalqaro tadqiqotlarda qatnashish orqali rivojlangan mamlakatlar tajribalarini O'zbekiston ta'lim tizimida qo'llash, o'z natijalarini boshqa davlatlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash imkoniyatlariga ega bo'ladi. Tadqiqotda O'zbekiston boshlang'ich sinf o'quvchilarining boshqa davlatlardagi tengdoshlariga nisbatan matematika va tabiiy fanlardan savodxonligi qay darajada yuqori? Matematika va tabiiy fanlar 4-sinf o'quvchilari uchun qiziqarli fanmi? Oila tomonidan farzandlarga matematikani va tabiiy fanlarni o'zlashtirishda qanday hissa qo'shilmoqda? Bugungi kunda bizning mamlakatimizda matematika va tabiiy fanlarni o'qitish jarayoni qanday tashkil etilgan? O'zbekiston matematika va tabiiy fanlar o'qitish jarayonining boshqa davlatlarga nisbatan o'ziga xosligi bormi, agar bor bo'lsa u nimalarda namoyon bo'ladi? Mamlakatimizda matematika va tabiiy fanlarni o'qitish bo'yicha o'qituvchilar metodlari boshqa mamlakatlar o'qituvchilari metodlaridan nimasi bilan farq qiladi? kabi asosiy masalalar o'rganilmoqda.

Bugungi kunda matematika zamonaviy insoniyat bilishining eng muhim yo'nalishlaridan biri ekanligi shubhasizdir. Matematikada bolalarning kreativ fikrlashini rivojlanishi uchun katta imkoniyatlar mavjud: aqliy operatsiyalar (tahlil qilish,

taqqoslash, tasniflash), jarayonlar (xulosa, umumlashtirish, fikrlash va boshqalar) va nutq. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida boshlang'ich matematik tasavvurlarni shakllantirish bo'yicha ishlarning hozirgi bosqichida biz yoshning o'ziga xos xususiyatlari o'quvchilarimizga matematik savollarga mustaqil ravishda javob topishga imkon bermaydigan muammolarni ko'rmoqdamiz. Albatta, maktabda muvaffaqiyatli o'qish uchun zarur bo'lgan ma'lum miqdordagi bilimlarni o'zlashtirish uchun siz klassik ta'lim tizimidan foydalanishingiz mumkin, bu erda bilim, ko'nikmalarni shakllantirishda etakchi rol o'ynaydi, ammo biz ishonamizki, eng samarali o'quv jarayoni fikrlash faol bo'lganda amalga oshiriladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kreativ fikrlashini rivojlantirishda ixtirochilik, mantiqiy fikrlashga jalb qilishda TRIZ texnologiyasining ahamiyati kattadir. TRIZ texnologiyasining o'ziga pedagogikaga o'zbekistonlik 1946- yilda sobiq SSR muhandisi, olim va fantastik yozuvchi Genrix Altshuller ixtirochilar tomonidan eng ko'p qo'llaniladigan usullarni o'rganishni boshladi. Bunday texnikalar qirg'qqa yaqin edi va ularning barchasi ixtirochi muammolarni hal qilish algoritmi bilan birgalikda TRIZning asosini tashkil etdi. Genrix Altshuller asli 1926-yil 15-oktabrda Toshkentda tug'ilgan va keyinchalik Rossiyaga ko'chib o'tgan. Shu vaqt ichida bu tizim yangi algoritmlarga ega bo'ldi va Altshuller "Har kimni ixtiro qilishni o'rganishi mumkin" deb hisobladi va buning uchun hech bir inson tug'ma iste'dodga muhtoj emasligini aytdi. 1980-yillarga kelib esa, TRIZ ni pedagoglar tajribaviy sinflar hamda maktablarda o'qitish metodikasi uchun asos qilib olishdi va hozirgacha ham bu tizimdan unumli foydalanib kelinmoqda! Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh

xususiyatlari o'ziga xosdir, chunki bola qanday shakllanadi, bu uning hayoti, shuning uchun har bir bolaning ijodiy salohiyatini ochib berish uchun bu davrni o'tkazib yubormaslik kerak. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun moslashtirilgan TRIZ-texnologiya "Hamma narsada ijod!" shiori ostida bolani tarbiyalashga imkon beradi.

Ko'plab o'qituvchilar TRIZ-pedagogika g'oyalariga qiziqish bildirmoqdalar, chunki zamonaviy ta'limda faoliyatning turli sohalarida nostandart vazifalarni barqaror hal qilishga tayyor bo'lgan ijodiy shaxsni tarbiyalash vazifasi dolzarbdir.

Ushbu texnologiyani qo'llashning maqsadi, bir tomondan, fikrlashning moslashuvchanlik, harakatchanlik, tizimlilik kabi fazilatlarini rivojlantirish, qidiruv faoliyati, yangilikka intilish, nutq va ijodiy tasavvurlarni shakllantirishdir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kreativ fikrlashlarini rivojlantirishda qo'yidagi maxsus TRIZ o'yinlaridan foydalanishimiz mumkin. Kreativ fikrlashni rivojlanishda TRIZ elementlaridan foydalangan holda o'qituvchi tomonidan yaratilgan o'yinlar orqali texnologiyaning mohiyatini ahamiyatli tomonlarini ko'rishimiz mumkin.

Yaxshi va yomon. Bolalar bir xil vaziyatga nisbatan nima uchun yaxshi yoki yomon degan savolga javob berishadi va vaziyatlar asta-sekin bir-biridan kelib chiqadi. Masalan, shirin konfetlar yaxshi va mazali, ammo yomon, chunki bu sizning tishingizga zarar etkazishi mumkin. Tish og'rig'i yaxshi, chunki bu shifokorga murojaat qilish vaqti kelganligi haqida signal, ammo yomon, chunki oldindan shifokorga murojaat qilishingiz mumkin ... va hokazo.

Fokus. O'qituvchi fokal (fokal - fokus bilan bog'liq, fokusli obyektlar) obyektlarni (1 dan 3 gacha) va obodonlashtirish mavzusini belgilaydi. O'yinchilar belgilar va ularning qadriyatlarini fokusli obyektlardan

yaxshilanishni talab qiladigan obyektga o'tkazadilar. Ya'ni obodonlashtirish mavzusida o'zboshimchalikdagi narsalarning xususiyatlariga urg'u beriladi. Masalan, fokusli obyekt tanlangan - fil, obodonlashtirish mavzusi - konfet. Fil katta, kulrang, yaxshi, kuchli (foydali), konfet bu mukammal shakar katta, yaxshi ta'mga, foydaga ega degan ma'noni anglatadi.

Uchtasini tanlang. Tasodifiy uchta so'zdan ikkitasini tanlab, ular nima uchun kerakligini va ular qanday o'zaro ta'sir qilishi mumkinligini ayting. Masalan, so'zlar shunday nomlangan: "aylana", "to'rtta", "kichik". Bolalar o'yinda 4 ta kichik doira o'yinchoq mashinasining qo'g'irchoqlari yoki g'ildiraklari uchun plitalar sifatida ishlatilishi mumkinligini aytadilar.

Foyda - zarar. O'qituvchi obyektini nomlaydi va bolalar obyektning xususiyatiga qarab, uning foydasi va zararini tushuntiradi.

O'zingizni o'zgartiring. Masalan: bola gulga aylanadi. U nimani orzu qiladi? Kechasi u nimani ko'radi? Kim qo'rqadi? Barglari nima haqida pichirladi?

Kimda kim bor. O'qituvchi o'z navbatida barcha bolalarga to'pni uloqtiradi va hayvon nomini aytadi. O'quvchi esa to'pni qaytarib berib hayvon bolasini qanday nomlanishini aytadi.

Teremok. (Geometrik shakllarni mahkamlash bo'yicha). Bolalarga turli mavzudagi rasmlar beriladi. Bir bola (yoki o'qituvchi) rahbar sifatida ishlaydi. U "Teremok"da o'tiradi. "Teremok"ga kelgan har bir kishi, agar u o'z obyekti etakchining obyektiga o'xshashligini yoki undan qanday farq qilishini aytisagina u teremokga kirishi mumkin. Kalit so'zlar quyidagi so'zlardir: "Taq-taq taqilla. Teremokchada kim bor?". O'yin shu tariqa davom etadi. Bolalar uchun ARIZ juda murakkab (har bir kattalar buni tushuna olmaydi).

Xulosa qilib aytish mumkinki, xalqaro

